

Kamiński, Łukasz

Strajki robotnicze w Polsce 1945-1948 : próba bilansu

Dzieje Najnowsze 29/4, 47-56

1997

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Lukasz Kamiński
Wrocław

Strajki robotnicze w Polsce 1945-1948. Próba bilansu

Problematyka strajków robotniczych w pierwszych latach Polski Ludowej doczekała się stosunkowo wielu opracowań¹. Jednakże autorzy dotychczasowych publikacji skupiali się głównie na odtworzeniu przebiegu poszczególnych akcji strajkowych, niewiele miejsca poświęcając próbom szerszej analizy zjawiska. Ponadto większość wymienionych opracowań oparta jest na jednorodnym materiale źródłowym, co niewątpliwie utrudnia wyciąganie wniosków o charakterze ogólnym². Brakuje danych dotyczących liczby i charakteru strajków, czasu ich trwania, rozmieszczenia geograficznego, rodzaju postulatów itd. Celem niniejszego opracowania jest przynajmniej częściowe uzupełnienie tych luk i stworzenie podstawy do dalszych badań szczegółowych, obejmujących poszczególne regiony, branże przemysłu lub nawet niektóre zakłady pracy.

W 1944 r. na terenie tzw. Polski Lubelskiej nie zanotowano żadnych strajków, było to jednak możliwe tylko „dzięki wyteżonym wysiłkom inspekcji [pracy — przyp. Ł. K.]”³. Oczywiście zapewne jest to daleko idące uproszczenie ze strony pragnącego wykazać się swoimi osiągnięciami urzędnika Inspekcji Pracy. Główną przyczynę takiego stanu rzeczy należy upatrywać w charakterze rolniczym wyzwolonych obszarów, praktycznie pozbawionych cen-

¹ H. Gnatowska, *Strajki w latach 1945-1947*, „Z pola walki” 1985, nr 3, s. 101-112; S. Ciesielski, *Protesty i strajki robotników w Polsce w latach 1945-1948 (w świetle informacji i sprawozdań instancji i organizacji PPR)*, „Zeszyty Naukowe WAP” 1988, nr 3, s. 85-98; K. Kloc, *Strajki — pierwsza fala*, „Res Publica” 1989, nr 3, s. 51-59; W. Górecki, *Strajki robotnicze w Łodzi w roku 1948*, „Kronika Miasta Łodzi” 1996, nr 2, s. 68-83; W. Górecki, *Strajki robotnicze w Łodzi w latach 1945-1947*, w: *Polska 1944/45-1989. Studia I materiały*, t. 2, Warszawa 1997, s. 93-122 (ten sam tekst, jednakże pozbawiony przypisów, ukazał się wcześniej na łamach „Kroniki Miasta Łodzi” 1995, nr 2, s. 143-152 oraz 1996, nr 1, s. 74-87); P. Kenney, *Rebuilding Poland. Workers and Communists, 1945-1950*, Ithaca — London 1997, s. 74-134.

² H. Gnatowska i S. Ciesielski wykorzystali materiały KC PPR, a W. Górecki materiały PPR i PPS pochodzące z Archiwum Państwowego w Łodzi. Praca K. Kłoca pozbawiona jest przypisów, jednakże z tekstu można wnosić, że autorowi znany jest dość szeroki zasób źródeł.

³ Sprawozdanie opisowe Inspektora Pracy V Okręgu w Lublinie za okres 2 VIII 1944-31 XII 1945, Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), zespół Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej (dalej MPiOS), sygn. 746, k. 98.

trów przemysłowych, zniszczeniach wojennych oraz, co nie mniej istotne, w specyfice warunków wojennych, wybitnie nie sprzyjających akcjom protestacyjnym. Pierwsze strajki wybuchły jednak jeszcze przed zakończeniem działań wojennych, w kwietniu 1945 r.⁴

Ogółem w okresie od kwietnia 1945 r. do grudnia 1948 r.⁵ miało miejsce co najmniej 825 strajków⁶. Z pewnością liczba ta nie jest ostateczna i po znacznym pogłębieniu badań może jeszcze w niewielkim stopniu wzrosnąć. Jednakże niewątpliwie stanowi wystarczającą podstawę do analizy zjawiska.

Wykres 1 przedstawia nasilenie akcji strajkowych w poszczególnych miesiącach badanego okresu. Największe ich natężenie przypada na 1946 r., kiedy to zanotowano średnio 34,2 strajku w miesiącu. Znacznie słabszy był ruch strajkowy w 1945 r., kiedy to wskaźnik ten wynosił 15,8 oraz 1947 (14,9), a jego całkowite załamanie przyniósł 1948 r. (7,8). Stopniowy zanik akcji strajkowych związany był zapewne z postępującą „normalizacją” sytuacji w kraju, co oznaczało wzrost kontroli władzy nad wszystkimi dziedzinami życia społecznego, w tym także nad gospodarką oraz z doskonaleniem systemu represji, które coraz skuteczniej zniechęcały do podejmowania protestu. Widoczne na wykresie szczytowe nasilenie strajków przypada na maj 1946 r. (m.in. strajki powszechne w Łodzi i Bielsku, związane z problemami w realizacji punktów premiowych i próbami ich zniesienia⁷), październik tego samego roku (szereg strajków w całym kraju wywołanych gwałtownym pogorszeniem sytuacji gospodarczej) oraz wrzesień 1947 r. (strajk powszechny w Łodzi, solidarnościowy z robotnikami z fabryki Poznańskiego, zmuszonymi do zwiększonej obsługi warsztatów⁸).

⁴ Sprawozdanie KW PPR w Łodzi, AAN, zespół Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej (dalej: KC PPR), sygn. 295/IX-208, k. 8; Sprawozdanie, Archiwum Państwowe w Krakowie, zespół Inspektora Pracy 34 Obwodu w Krakowie, sygn. 20, b. p.

⁵ Tę cezurę końcową przyjęto z jednej strony dlatego, że grudzień 1948 r. powszechnie uznawany jest za taką dla najnowszej historii Polski (zjednoczenie PPR i PPS, początek intensywnej stalinizacji), z drugiej zaś dlatego, że 1948 r. jest ostatnim (przed 1956 r.) okresem intensywnego ruchu strajkowego — w 1949 r. Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej odnotowało tylko 2 strajki. Zob. Ogólne informacje o zatargach zbiorowych w przemyśle, AAN, MPiOS, sygn. 738, k. 9. Nawet jeśli przyjąć, że dane MPiOS są niekompletne, to wyraźna jest zmiana liczbowa o rząd wielkości.

⁶ Obliczeń dokonano na podstawie danych pochodzących z kwerendy w Archiwum Akt Nowych (przede wszystkim zespoły KC PPR, PPS, Ministerstwa Informacji i Propagandy oraz Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej), Centralnym Archiwum Wojskowym (zespół Głównego Zarządu Polityczno-Wychowawczego WP) oraz w archiwach państwowych w Krakowie, Łodzi i Wrocławiu. Wykorzystano również opublikowane materiały Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (zawarte w kolejnych tomach „Biuletynów Informacyjnych” Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego” za lata: 1947 (Warszawa 1993), 1948 (Warszawa 1995) oraz 1946 (Warszawa 1996). Uzyskane informacje opracowano w formie komputerowej bazy danych, która jest źródłem wszystkich podawanych w tekście danych o charakterze statystycznym (jeśli nie zaznaczono inaczej) oraz podstawą opracowania zamieszczonych wykresów i tabel.

⁷ Zob. przyp. 18.

⁸ W sierpniu 1947 r. podjęto decyzję o wykonaniu za wszelką cenę planu trzyletniego w łódzkim przemyśle włókienniczym. W tym celu planowano przede wszystkim zaostrzenie dyscypliny pracy oraz rozszerzenie na wszystkie fabryki systemu pracy wielowarsztatowej — np. na krosnach oznaczało to przejście z obsługi 2 na 4 maszyny. System ten, znany w okresie międzywojennym jako „racjonalizacja pracy”, już wtedy traktowany był jako niehumanitarny i wywoływał protesty robotników (zob. B. Wachowska, *Strajki okupacyjne w łódzkim okręgu przemysłowym w latach kryzysu gospodarczego 1929-1933*, Łódź 1967, s. 39-40). Wdrażanie tego systemu rozpoczęto w początkach września 1947 r. W Państwowych Zakładach

Interesujące wnioski wysnuć można z analizy tabeli 1, zawierającej dane dotyczące rozmieszczenia geograficznego strajków. Cztery województwa (łódzkie, katowickie, krakowskie i kieleckie) skupiły na swoim terenie łącznie ponad 80% wszystkich strajków. Związane było to: a) ze stosunkowo wysokim uprzemysłowieniem tych obszarów i niewielkim stopniem zniszczenia podczas działań wojennych, b) z faktem, że na tych terenach (w przeciwieństwie np. do Warszawy czy Gdańska) struktury społeczne pozostały w dużym stopniu nie naruszone. Istniejące więzi pomiędzy członkami załóg fabrycznych oraz tradycje strajkowe z okresu przedwojennego sprzyjały podejmowaniu akcji strajkowych. Nie bez znaczenia jest też fakt, że na terenie tych województw istniały duże skupiska przemysłu włókienniczego i wydobywczego, które to branże należały do najsilniej protestujących (zob. poniżej). Znacznie mniejsze natężenie strajków odnotowano w województwach objętych większymi migracjami ludności oraz długotrwałymi działaniami wojennymi — pomorskim, poznańskim i warszawskim (odpowiednio 2,78%, 4,8%, 5,69%). Znikoma była liczba strajków w województwach o charakterze typowo rolniczym (białostockie, lubelskie, rzeszowskie), oraz, co zrozumiałe, na terenie tzw. Ziemi Odzyskanych (woj. gdańskie, olsztyńskie, szczecińskie, wrocławskie), gdzie atomizacja społeczeństwa, a co za tym idzie — większa nad nim kontrola utrudniały prowadzenie akcji protestacyjnych.

Jak już wspomniano, najwięcej strajków odnotowano w przemyśle włókienniczym i wydobywczym, na które łącznie przypada 56,5% wszystkich protestów⁹. Zjawisko to częściowo tłumaczy fakt, że branże te skupiały najwięcej robotników (przemysł wydobywczy — 16%, włókienniczy zaś 19%)¹⁰. W zakładach włókienniczych i wydobywczych załogi liczyły przeważnie kilkaset lub nawet kilka tysięcy osób, co z pewnością ułatwiało podjęcie decyzji o przystąpieniu do strajku (zjawisko „rozmycia” odpowiedzialności, poczucie siły). Znaczna liczba strajków miała także miejsce w przemyśle metalurgicznym (7,3% ogółu), elektromaszynowym (5,1%), odzieżowym (3,8%), drzewno-papierniczym (3,7%) oraz w transporcie (4,9%) i budownictwie (3,5%).

Niestety, istniejące źródła archiwalne niezmiernie rzadko podają dokładną liczbę osób uczestniczących w poszczególnych strajkach¹¹. Jednakże opierając się na zachowanych fragmentarycznych danych, można wychwycić generalne tendencje. Na potrzeby niniejszej pracy strajki podzielono na protesty o małej (do 100), średniej (100-500), dużej (500-1000) i bardzo dużej (powyżej 1000) liczbie uczestników. Procentowy udział tych typów strajków w poszcze-

Przemysłu Bawełnianego nr 2 (d. Poznański) zamierzano wydzielić jedną salę (z najlepszymi maszynami) dla wielowarsztatowców-ochotników. Pozostali robotnicy (w większości kobiety) zaprotestowali przeciwko odbieraniu lepszych maszyn, obawiając się, nie bez powodu, że w dalszym etapie do pracy na 4 krosnach zostaną zmuszeni wszyscy. W pierwszym dniu strajku doszło do zatargu robotnic z jednym z działaczy PPR, który uderzył kilka przątek, a broniąc się przed linczem oddał kilka strzałów w powietrze. Wydarzenie to wywołało plotkę o ofiarach śmiertelnych w „Poznańskim”, która błyskawicznie obiegła Łódź. W następnych dniach w kilkudziesięciu zakładach, głównie włókienniczych, doszło do strajków solidarnościowych, w których wzięło udział ponad 30 tys. robotników. Szerzej zob. AAN, KC PPR, sygn. 295/IX-33, passim.

⁹ Przemysł włókienniczy — 36,8%, wydobywczy — 19,7%.

¹⁰ H. Słabek, *Zmiany społecznej sytuacji robotników w latach 1944-1970 (Przeglądproblematyki)*, „Dzieje Najnowsze” 1985, nr 3-4, s. 130.

¹¹ Dane te udało się ustalić zaledwie w przypadku 28% strajków.

gólnych latach przedstawia tabela 2¹². Wyraźnie zaobserwować można proces zmniejszania się liczby strajków o dużej i bardzo dużej liczbie uczestników (z odpowiednio 21,7% i 43,5% ogółu w 1945 r. do 2,3% i 4,5% w 1948 r.). Jednocześnie systematycznie wzrasta liczba strajków o małej, nie przekraczającej 100, liczbie uczestników (z 8,7% w 1945 r. do 63,6% w 1948 r.). Liczba protestów, w których brała udział średnia liczba osób, pozostaje względnie stabilna (średnia za lata 1945-1948 — 33,5%). W liczbach bezwzględnych proces ten przedstawia się następująco — liczba strajków o małej liczbie uczestników pozostaje stabilna (przy systematycznym spadku ogólnej liczby strajków), o dużej zaś i bardzo dużej szybko spada (szybciej niż ogólna liczba protestów). Niewątpliwie związane jest to ze wspomnianym już wielokrotnie procesem stalinizacji kraju, co nie sprzyjało podejmowaniu wielkich protestów, zwłaszcza z uwagi na grożące represje. Ponadto opór załóg wielkich zakładów stopniowo wyczerpywał się — np. w Łodzi wiele fabryk włókienniczych w interesującym nas okresie strajkowało po kilkanaście razy, przy czym od połowy 1946 r. jedną z podstawowych metod zwalczania protestów były masowe zwolnienia robotników, co pociągało za sobą zerwanie więzi społecznych i zwiększenie ostrożności przy podejmowaniu decyzji o strajku. Natomiast protesty niewielkich grup pracowników (np. na jednym z oddziałów) były jeszcze przez jakiś czas tolerowane.

Jednocześnie z procesem zmniejszania się liczby osób biorących udział w strajkach (i zmniejszania się liczby samych protestów — por. wykres 1) następowało systematyczne skracanie czasu ich trwania. W tabeli 3 zamieszczono dane dotyczące tego problemu. Z jednej strony obserwujemy zmniejszanie odsetka strajków trwających więcej niż jeden dzień (z 56,7% do 15%), a z drugiej ich skracanie (z średnio 3,3 dnia w 1945 r. do zaledwie 1,2 w 1948 r.). W drugiej grupie strajków, trwających mniej niż jeden dzień, czas protestu pozostaje stabilny i oscyluje wokół 3 godzin. Przyczyn tego procesu upatrywać można w zjawiskach, o których wspomniano powyżej.

Większość strajków (85,2%) miała podłoże ekonomiczne, 13,7% — polityczne, a 1,1% — charakter mieszany. Jednakże PPR nieodmiennie klasyfikowała większość strajków jako polityczne, wynikające z wrogiej działalności reakcji¹³. Znacznie elastyczniejsze było stanowisko PPS¹⁴. Oczywiście także w czasie strajków o charakterze ekonomicznym ujawniały się wrogie nastroje robotników wobec władz, jednakże nie może to być podstawą do uznania ich za polityczne¹⁵ — decydująca dla klasyfikacji była analiza żądań robotniczych.

Tabela 4 zawiera dane dotyczące sześciu najpopularniejszych ekonomicznych postulatów strajkowych w latach 1945-1948 wyrażone w procentach (100% — ogólna liczba strajków

¹² W tabeli podano liczbę strajkujących w poszczególnych zakładach, nie uwzględniając faktu, że podczas większych protestów jednocześnie strajkowało nawet po 30 tys. robotników w kilkudziesięciu fabrykach (np. w Łodzi we wrześniu 1947 r.).

¹³ Zob. np. Sprawozdanie instruktora Wydziału Organizacyjnego Wacława Buczyńskiego i instruktora Deparasińskiego z 4-dniowego pobytu w Łodzi, AAN, KC PPR, sygn. 295/VII-51, k. 15-20; Sprawozdanie specjalne, AAN, KC PPR, sygn. 295/XI-41, k. 16; Sprawozdanie KW PPR w Bydgoszczy za IX 1945 r., AAN, KC PPR, sygn. 295/IX-91, k. 139.

¹⁴ Zob. np. Sprawozdanie ze strajków w Łodzi, AAN, zespół Polskiej Partii Socjalistycznej, sygn. 235/XV-86, k. 25-41; por. W Górecki, *Strajki robotnicze w Łodzi w latach...*, s. 95.

¹⁵ Zob. np. Sprawozdania KW PPR w Łodzi za lipiec 1945 r., AAN, KC PPR, sygn. 295/IX-208, k. 24.

ekonomicznych)¹⁶. Początkowo najpopularniejszym z nich było żądanie poprawy sytuacji aprowizacyjnej (w 1945 r. postulat ten występował w 75,2% strajków o charakterze ekonomicznym). Wiązało się to z katastrofalnym stanem zaopatrzenia ludności w podstawowe artykuły żywnościowe w pierwszym powojennym okresie. W związku ze stopniową poprawą sytuacji w tym zakresie postulaty dotyczące aprowizacji schodziły na plan dalszy, występując w 1948 r. już zaledwie w 2,6% strajków. Przez cały badany okres niewątpliwie najpopularniejszym żądaniem protestujących była podwyżka płac. Postulat ten występował średnio w 38,7% strajków ekonomicznych. Było to wynikiem niskiej siły nabywczej robotniczych wynagrodzeń, które w 1945 r. sięgały zaledwie 6-14% poziomu przedwojennego¹⁷. W kolejnych latach sytuacja ta uległa wprawdzie poprawie, jednakże okresowo (np. jesienią 1946 r.) w warunkach wysokiej inflacji następowało raptowne obniżenie realnej wartości płac, co znajdowało swoje odbicie w nasileniu akcji strajkowej. Z problemem niskiej wartości wynagrodzenia wiązały się postulaty związane z opóźnieniami wypłaty. W sytuacji gdy poważnym problemem było przetrwanie kolejnych 2 tygodni do następnych poborów, a ponadto inflacja z dnia na dzień pomniejszała wartość pieniądza, każde, nawet niewielkie, opóźnienie wypłaty pensji powodowało wybuch strajku. W 1946 r. przyczyną wielu strajków (14,2%) stał się problem punktów premiowych, wprowadzonych paradoksalnie w 1945 r. po to, by zapobiegać strajkom¹⁸. Protestujący żądali przeważnie lepszych towarów za punkty premiowe, uznania ciągłości pracy mimo poprzednich strajków lub innych przerw (wywołanych np. brakiem surowców); w zakładach, w których nie obowiązywał ten system premiowania, domagano się przyznania punktów. Doprowadziło to do rychłego zaniechania wydawania towarów na punkty premiowe, co oczywiście pociągnęło za sobą kolejną falę protestów. Stopniowo coraz większe znaczenie jako przyczyna strajków zyskiwało podnoszenie norm (w 1945 r. spowodowało ono zaledwie 1% strajków, a w 1948 r. już 6,4%). W miarę stalinizacji życia gospodarczego podwyższanie norm coraz częściej traktowano jako główny środek poprawy wydajności, co napotykało rosnący opór robotników. Natomiast zmniejszała się systematycznie liczba strajków wywołanych przez brak obuwia i odzieży ochronnej, który w 1945 r. był przyczyną aż 14,4% protestów (robotnicy z braku tej odzieży podczas pracy niszczyli swe ubrania — problem ten miał istotne znaczenie zwłaszcza w kopalniach). Zapewne związane to było ze stopniową poprawą zaopatrzenia w odzież ochronną i zmniejszaniem się znaczenia tego problemu. Oczywiście sześć opisanych głównych postulatów to nie wszystkie, częstokroć oprócz nich występowały też i inne, specyficzne dla danego zakładu pracy lub regionu¹⁹.

i' Dane nie sumują się do 100%, ponieważ część postulatów występowała jednocześnie podczas tych samych strajków, a także częstokroć przyczyną protestu były inne problemy, nie ujęte w tabeli.

¹⁷ H. Jędruszczak, *Miasta i przemysł w okresie odbudowy*, w: *Polska Ludowa 1944-1950*, pod red. F. Ryszki, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974, s. 358-359, 367; H. Jędruszczak, *Dochody robotników i urzędników w Polsce w latach 1944-1949*, w: *Polska klasa robotnicza, studia historyczne*, pod red. S. Kałabińskiego, t. V, Warszawa 1973, s. 482-483.

¹⁸ Punkty te, realizowane w towarach przemysłowych (np. w przemyśle włókienniczym przeważnie były to tkaniny) premiowały robotników nie strajkujących. Po przepracowaniu bez przerwy 25 dni otrzymywano 1 punkt, ich liczba stopniowo rosła. Po 6 miesiącach nieprzerwanej pracy przyznawano już 4 punkty za każdy miesiąc. Por. Protokół z 12 posiedzenia Komisji Przemysłowej KRN (27 IX 1945 r.), AAN, Zespół Krajowej Rady Narodowej, sygn. 54, k. 210-211; K. Kloc, op. cit., s. 53.

i' Np. strajkujący w kwietniu 1947 r. górnicy z kopalni „Zbyszek” w Trzebini przedstawili szczegółową

Strajki o charakterze politycznym najczęściej wybuchaly w obronie osób aresztowanych lub zwolnionych z pracy, przewaznie w związku z udziałem w protestach, za wrogię wypowiedzi lub za kradzieże. Podkreślić należy, że kradzieże w pierwszym powojennym okresie były powszechne, traktowano je jako niezbędne uzupełnienie głodowych płac, toteż każde związane z nimi represje powodowały solidarne przeciwstawienie się robotników. Dużą część protestów o charakterze politycznym stanowiły strajki solidarnościowe z załogami innych zakładów pracy. Największy z nich ogarnął we wrześniu 1947 r. ponad 30 tys. robotników kilkudziesięciu fabryk w Łodzi²⁰. W początkach lipca 1946 r. większość fabryk włókienniczych tego miasta ogarnęła fala strajków, której bezpośrednią przyczyną było wydrukowanie w prasie nie uchwalonej przez robotników rezolucji potępiającej sprawców pogromu kieleckiego. Z czasem pojawiły się także postulaty zwolnienia skazanych w procesie kieleckim²¹. Nieliczne, acz warte wzmianki są strajki o charakterze politycznym inspirowane przez PPR, przeważnie skierowane przeciwko reprivatyzacji fabryk²².

Analiza przebiegu poszczególnych strajków wymaga jeszcze szczegółowych badań. Generalnie można stwierdzić, że w przypadku strajków dłuższych, trwających ponad jeden dzień, miały one charakter absencyjny — robotnicy opuszczali miejsce pracy, gromadząc się przeważnie w pobliżu zakładu, wystawiając strajkowe pikety. Znane są jednak także przykłady strajków okupacyjnych²³. Strajki kilkugodzinne, co zrozumiale, odbywały się w zakładach pracy.

Strajki przeważnie próbowano zlikwidować organizując wiec lub konferencję z udziałem protestujących z jednej, a przedstawicieli partii politycznych (PPR i PPS), związków zawodowych i dyrekcji (niekiedy także reprezentantów urzędu bezpieczeństwa, wojska czy administracji państwowej) z drugiej strony. Jeśli negocjacje się nie powiodły (nie zawsze zresztą je podejmowano), sięgano po represje — od potrażeń płacy poprzez masowe zwolnienia z pracy (a nawet lokaut) aż do aresztowań najaktywniejszych robotników. Mobilizowano również członków PPR i PPS, którzy występowali w roli łamistrajków. Niezwykle rzadkie były przypadki pacyfikacji zakładów pracy z użyciem broni palnej²⁴.

W artykule niniejszym zarysowane zostały główne procesy zachodzące w latach 1945-1948 w ruchu strajkowym — stopniowe zmniejszanie liczby strajków i liczby osób zaangażowanych w protesty, skracanie czasu ich trwania, przewaga postulatów ekonomicznych — które to tendencje niewątpliwie powiązane są ściśle z przemianami w życiu społeczno-politycznym, zmierzającymi ku budowie systemu stalinowskiego. Przedstawiono także strukturę geograficzną strajków, która jest pochodną wojennych przekształceń terytorialnych i migracji ludności

listę aż 34 postulatów — szerzej zob. Ł. Kamiński, *Strajkowe postulaty (trzy dokumenty z lat 1945-1947)*, „Szewska Pasja” 1996, nr 3, s. 16-17.

²⁰ Zob. przyp. 8.

²¹ Sprawozdanie, AAN, KC PPR, sygn. 295/VII-53, k. 40-43.

²² Zob. np. W Stefaniuk, *Łódzka organizacja PPS 1945-1948*, Łódź 1980, s. 79.

²³ Zob. np. Sprawozdanie KW PPR w Łodzi, AAN, KC PPR, sygn. 295/IX-208, k. 8; Pismo Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej do KC PPR, AAN, KC PPR, sygn. 295/XI-165, k. 30.

²⁴ Zob. np. Sprawozdanie polityczne za ostatni kwartał b. r. [1946], AAN, KC PPR, sygn. 295/IX-108, k. 63-64; Pismo Inspektora Pracy Gdańsk, AAN, MPiOS, sygn. 803, k. 177; Sprawozdanie z woj. pomorskiego za listopad 1946 r., AAN, zespół Ministerstwa Informacji i Propagandy, sygn. 332, k. 32; K. Kloc, op. cit., s. 55.

oraz strukturę branżową protestów. Z pewnością wiele dalszych problemów wymaga opracowania, a przebieg poszczególnych strajków szczegółowego odtworzenia. Mam nadzieję, że niniejsza praca stworzy podstawy do dalszych badań nad tą problematyką, gdyż zagadnienie postawy klasy robotniczej, która miała legitymizować nowy porządek, niewątpliwie należy do kluczowych dla historii pierwszych lat Polski Ludowej.

Tabela 1. Strajki w latach 1945-1948 według województw

Województwo	Rok				Ogółem	Udział %
	1945	1946	1947	1948		
białostockie	-	1	3	1	5	0,60
gdańskie	1	3	-	3	7	0,84
katowickie	14	109	32	12	167	20,24
kieleckie	17	40	6	8	71	8,60
krakowskie	32	65	17	4	118	14,30
łódzkie	60	137	67	42	306	37,09
lubelskie	1	3	3	1	8	0,96
olsztyńskie	-	-	2	5	7	0,84
pomorskie	1	17	4	1	23	2,78
poznańskie	7	15	15	2	39	4,80
rzeszowskie	1	-	1	-	2	0,24
szczecińskie	-	2	6	2	10	1,21
warszawskie	8	16	21	2	47	5,69
wrocławskie	-	3	2	10	15	1,81
Razem	142	411	179	93	825	100,00

Tabela 2. Struktura strajków w latach 1945-1948 według liczby uczestników

Rok	Odsetek ogólnej liczby uczestników (%)			
	poniżej 100 uczestników	100-500 uczestników	500-1000 uczestników	powyżej 1000 uczestników
1945	8,7	26,1	21,7	43,5
1946	27,7	38	13,9	20,4
1947	38,5	30,7	13,5	17,3
1948	63,6	29,5	2,3	4,5
średnia w latach 1945-1948	35,2	33,5	12,3	19,0

Tabela 3. Przeciętny czas trwania strajków w latach 1945-1948

Rok	Strajki trwające co najmniej 1 dzień		Strajki trwające mniej niż 1 dzień	
	odsetek ogółu strajków	średni czas trwania (w dniach)	odsetek ogółu strajków	średni czas trwania (w godzinach)
1945	56,7	3,3	43,3	2,3
1946	44,5	3,3	55,5	3,5
1947	30,1	2,6	69,9	3,2
1948	15,0	1,2	85,0	3

Tabela 4. Najczęstsze ekonomiczne postulaty strajkowe w latach 1945-1948

Przedmiot żądań	Odsetek ogólnej liczby strajków ekonomicznych				
	1945 r.	1946 r.	1947 r.	1948 r.	średnia
Apropowizacja	75,2	35,6	12,4	2,6	33,0
Podwyżka płac	36,0	35,6	41,3	50,0	38,7
Opóźnienie wypłaty	8,2	8,5	23,1	24,3	13,5
Punkty premiowe	3,1	14,2	0,0	0,0	7,6
Za wysokie normy	1,0	2,4	5,0	6,4	3,2
Obuwie, odzież ochronna	14,4	6,4	2,5	0,0	6,0

Wykres 1. Liczba strajków robotniczych w poszczególnych miesiącach w latach 1945-1948

Liczbastrajków

4 5 6 7 10 11 12 1 2 3 4 5 6 7 10 11 12 1 2 3 4 5 6 7 9 10 11 12 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
 1945 1946 1947 1948 Rokimiesiąc

Dane do wykresu:

Rok	Miesiąc											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1945				4	16	6	20	33	19	21	14	13
1946	35	18	36	50	69	20	39	23	27	52	30	14
1947	2	9	25	27	23	10	12	9	39	10	7	6
1948	7	11	7	7	6	7	11	13	7	13	7	2

Workers' Strikes in Poland in 1945-1948. An Attempted Balance Sheet

At least 825 workers' strikes took place in Poland from April 1945 to December 1948. Their greatest intensity occurred in 1946, when 34,2 strikes were held on the average a month. The strike movement was much lower in 1945 (15,8), 1947 (14,9), and 1948 (7,8). The largest number of strikes (a total of 80%) was recorded in the Łódź, Katowice, Kraków and Kielce voivodeships — highly industrialised regions unaffected by mass-scale migrations. The smallest number of strikes was noted in the newly adjoined terrains where the social fibre was barely assuming shape and the atomisation of society facilitated control over it. The most frequent strikes were organised by the employees of the textile and mining industries (a total of 56,5%). In 1945-1948, large strikes involving several thousand people declined systematically, while small-scale protests (table no. 2) grew. Strikes lasting more than one day were also on the rise (table no. 3); 82,5% of all protests was economic while the remaining ones consisted of political demands. Table no. 4 presents six of the most popular economic protests

concerning supplies, wage rises, term payments, bonuses, excessive norms, and work shoes and protective clothing. Political protests were dominated by solidarity strikes with other workplaces, as well as frequent strikes in the name of detained or dismissed employees. In 1945-1948, the frequency of strikes declined as did their duration and the number of strikers. This process was caused by a gradual stability of the country, growing control over society, and the exhaustion of a potential for social resistance.